

Josip Kosor — slikar života primoraca i ravničara

Prof. Ivo Visković

Da li je uopće moguće zamisliti Dalmatinca bez mora i lijepog sunčanog podneblja i mediteranske flore? — To pitanje se nameće čitaocu kada uzme u ruke djela našeg poznatog pisca Josipa Kosora, člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, koji već 18 godina boravi na dubrovačkom Lapadu ispod ogranaka zelene Petke, i koji je prošle 1955. godine proslavio 50-godišnjicu svoga plodnog i značajnog stvara-

lačkog i umjetničkog rada, dok je 27-og siječnja 1956. godine navršio točno 77 godina svog nemirnog života. Odgovor na postavljeno pitanje je jasan: Nemoguće je, jer naš čovjek s mora i u ravnoj Slavoniji, i u bilo kome kraju svijeta gdje se silom prilika mora nalaziti, on svugdje oseća prisustvo mora, našega mora, njegov miris i predivni azur, huku i ples njegovih talasa . . .

Sin sunčane Dalmacije Josip Kosor se rodio u krševitom selu Trbounju, nedaleko od Drniša (kotar Knin) i u njemu je proživio najranije djetinjstvo do svoje četvrte godine, a onda mu se roditelji, prisiljeni ekonomskom bijedom, preseliše u selo Otok kod Vinkovaca u Slavoniji. O tome je on stavio svjedočanstvo u jednoj od prvih svojih novela »Kako narod propada« (u poznatoj zbirci »Crni glasovi«, 1905), a još potresnije i dirljivije u jednoj drugoj pripovijesti »Iščupana biljka« (»Miris zemlje i mora, 1925): »Kratka historija udesa mojih roditelja bila je u tome, da su postradali imućstveno. Moj otac, koji je vazda bio neobično ponosan i pustolovne čudi, nije ni pošto htio, da ga u poniženju siromaštva gledaju njegovi sumješteni. Jednoga ranog jutra 1883. — taman je zora cvala u plamenu — krenula se jedna brojem ogromna karavana, koja se sastojala od žitelja više sela, put Hercegovine i Bosne za Slavoniju. To jutro u crvenom ciku plamene zore **spada među najpotresnije časove u moje životu.** Srce je tada previše mlado, a da pameću raščinja dojam. Ja sam tek čutio: kako se nešto kida, lomi i krvari, iščezavajući daleko i beskrajno u nepovrat. Neprestano sam se tjeskobno obazirao prema mojoj kući, a nje je nestajalo i nestajalo, dok je nije progutala daljina. Još su se vidjele samo planine u jutarnjoj magli, dok i one nisu izginule . . . Od toga dana pala je moja majka u doživotnu korotu. Sve godine, što sam ih proživio pod roditeljskim krovom, vidio sam je u vječnom teškom pečalnom razmišljenju. Neprestano jadikovala je ona i venula kao čempres, kao biljka . . . « Nešto malo docnije, u istoj pripovijesti, Kosor će još više potencirati tu svoju žalost i bol za rodnim krajem: »Lutah što s roditeljima, a u poznijim godinama sam poput ciganina Slavonijom, Bosnom i Hercegovinom, a onda poslije tuđim svijetom, tuđom rasom, lutah zaražen i otrovan kulturnim i lažima ljudskim, srkah otrov knjiga, umjesto da ostah tu i da se krijepim svijetlom sunca i sokom ovog grožđa: zavičajem svetim zanosa i pjesme. I bezbroj tamnih i jadnih uspomena na moj dojakošnji život, lutanja, patnje, progonstva, udesa stalo vrviti mojom dušom, dok ju nije stagnuo vatreni prezir prema svemu: — prema kulturnim lažima, velegradu i Europi, i opet opojio zanos rodnog sunca i vina . . . «

Nije, dakle, samo Preradović doživio i proživljao teške časove daleko od svoga zavičaja i voljene domovine, i to neobično snažno i uvjerljivo izrazio u svome »Putniku«, u ovim stihovima gorkog saznanja:

»Tuđa zemlja ima svoje,
Ne poznaje jade tvoje,
Tuđa ljubav ljubi svoga« —

već i mnogi drugi naši ljudi su manje-više doživljavali to isto, a među njima i Josip Kosor, koji nam je o tome ostavio veoma dirljive i upečatljive stranice u svojim djelima.

I upravo u to vrijeme kada se Kosor nastoji aklimatizirati u novom zavičaju, slikar Slavonije Josip Kozarac (1858—1906) objavljuje svoja glavna djela (»Biser Kata«, »Proletarci«, »Slav-

vonska šuma«, »Tena«, »Tri ljubavi«, »Mira Kodolićeva«, »Tri dana kod sina«, »Mrtvi kapitali«, »Među svijetom i tminom«), u kome on, poput svoga prethodnika Reljkovića, protestira zašto je u Slavoniji toliko velikih kompleksa neobrađive zemlje i zašto su Slavonci postali tako i toliko nehajni, pa će radije postati pisarima u općini ili malim namještenicima u gradu uz neznatnu plaću i s mnogo duga nego li obrađivati i racionalno iskorištavati tu plodnu pradjedovsku zemlju (mrtvi kapitali). Bilo je to doba najezde stranog kapitala na bogate i stare slavonske hrastike — ukras Slavonije. Naj snažnija svjedočanstva toga doba ostavili su nam Josip Kozarac u svojoj »Teni« i »Mrtvim kapitalima« i Ivan Kozarac u romanu »Đuka Begović«. Tada su se Kosorovi roditelji kao šumski radnici naselili u selu Otoku kraj Vinkovaca. Kosor će (što tada nitko nije ni slutio) biti jedan od onih, koji će nastaviti s književnim realizmom Josipa Kozarca, — postat će slikar Slavonije i života slavonskoga sela i u toj fazi stvaralaštva on je daleko od modernističkog vrtloga, ali u kome će se i on docnije naći i koji će se nekim svojim česticama prilijepiti za nj kada će krstariti dugim cestama Europe i nepreglednim morima širom svijeta.

U selu Otoku Kosor je završio pučku školu, a zatim se prihvatio namještenja i kao općinski pisar radio u Otoku, Privlaci i Vukovaru. Taj njegov boravak u Slavoniji, s kojom se srodio i uronio u njenu dušu, bio je od najjačeg utjecaja na njegovo stvaralaštvo i on na veoma plastičan način govori o tome: »Kao mladić počeo sam rano polaziti na divane i prela, udarat naveče na raskršćima u tamburu. . . U čitavom životu sela bilo krštenje, krizmanje, pirovi, žetve, prosidbe, mobe, crkveni god, karmine, diobe zadruga, učestvovao sam stapajući se sa selom kao sa drugorođenim krajem. . . I Slavonija mi je dala, što samo žarka, strasna, neobuzdana mladost može da primi. . . Ona mi je poznije dala na peru **Rasap, Požar strasti** i mnogo novela napisanih i bezbroj novela, drama i romana nenapisanih, obogativši me za cio život. . . Da ništa više nisam doživio, Slavonija bi mi bila predosjeta. . . «

Iz Slavonije Kosor odlazi i kao pisar i perovođa radi po sudovima i odvjetničkim uredima u Tuzli, a nešto docnije i u Strossmayerovu Đakovu. Iz Slavonije odjednom prelazi u Hercegovinu i u Šantićevu Mostaru radi kao tipograf u štampariji, te ponovo u Tuzli kao sudski pisar, pjevač i tamburaš kod Hrvatskog pjevačkog društva »Majevica«. Taj njegov boravak u Bosni i Hercegovini također je utjecao na njegovo stvaralaštvo. U Donjoj Tuzli — veli Kosor — proveo sam pet godina kod advokata i sudova kao pisar i perovođa u istragama i u civilnim i kaznenim raspravama slušajući iskaze i ispovijesti ljudi i žena, čestitih siromašnih kmetova kao i kriminalnih tipova, što mi je dalo prilike ponirati u njihove duševne dubine, da poznije napišem **Zločin** i **Crnu silu**, uz ostale neke manje novele. Život kmeta, bijeda, ogorčenje, buna u dnu duše, poziv i vapaj pravdi, znali su me duboko potišti i

nehotice morao sam da zamrzim ugojene age i begove i ostale kmetovske krvopije...«

Nekoliko decenija prije Kosora jedan njegov temperamentni zemljak, Splitsanin Luka Botić, pjesnik »Pobratimstva« i »Bijedne Mare« i pisac »Dilber Hasana« i »Petra Bačića«, odjeven u bosansko ruho, s fesom na glavi, prokrstario je Hercegovinom i Bosnom, zavolio tamošnji svijet i oduševljavajući se romantikom i magijom Bosne i njenih ljudi, širio ideju bratstva i jedinstva među tamošnjim muslimanima i kršćanima. I Botić je od 1853. g. kada je postao Strossmayerovim činovnikom, živio u Slavoniji. Dva puta se oženio Slavonkama, u oba braka je imao po jednog sina, i — oba umriješe. Prva mu supruga umrije za života, a druga ga nadživi i preuda se . . . A onda progon Bachovih doušnika, raskid sa Strossmayerom — sve to učini da umrije od sušice —

u bijedi 22 kolovoza 1863. godine; u Đakovu, gdje mu se i grob nalazi, a na njegov nadgrobni spomenik su uklesani, pored drugih, i ovi stihovi:

»Od mene će otpuh praha biti,
al u grobu rastvoreni prašak
za slobodu razigrat se hoće . . .«

Kao i Kosorovi roditelji, i roditelji jednog drugog njegovog velikog zemljaka, našeg najvećeg kipara Ivana Meštrovića, došli su u plodnu Slavoniju »trbuhom za kruhom«, i Dalmatinac Meštrović je rođen u Slavonskom Vrpolju. O Meštroviću Kosor je izrekao i ovo: »Misao, da je on moj uži zemljak, on iz Otavica, a ja iz Trbounja, napunjala me je ponosom, dočaravajući mi prirodu ovog kamenog kraja kršne Zagore, koja je bacila stvaralačko sjeme u njegovu goruću umjetničku dušu«.